

MARK FORSYTH

EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN DRONKENSCHAP

Hoe, waarom, waar en wanneer de mensheid dronken
is geworden vanaf het stenen tijdperk tot nu

VERTAALD DOOR JAN WYNSSEN

MET EEN VOORWOORD VAN CHARLOTTE KLEYN

INHOUD

Voorwoord Charlotte Kleyn	7
Inleiding	II
Hoofdstuk 1	Evolutie
Hoofdstuk 2	De prehistorie van het drinken
Hoofdstuk 3	Sumerische kroegen
Hoofdstuk 4	Het oude Egypte
Hoofdstuk 5	Het Griekse symposium
Hoofdstuk 6	Drinken in het oude China
Hoofdstuk 7	De Bijbel
Hoofdstuk 8	Het Romeinse convivium
Hoofdstuk 9	De duistere middeleeuwen
Hoofdstuk 10	Drinken in het Midden-Oosten
Hoofdstuk 11	Het feestmaal van de Vikingen
Hoofdstuk 12	Het middeleeuwse alehouse
Hoofdstuk 13	De Azteken
Hoofdstuk 14	De ginrage
Hoofdstuk 15	Australië
Hoofdstuk 16	De saloon van het Wilde Westen
Hoofdstuk 17	Rusland
Hoofdstuk 18	De Drooglegging in de VS
Epiloog	212
Bibliografie	216
Dankwoord	222
Register	223

VOORWOORD

Iedereen die wel eens te diep in het glaasje heeft gekeken – en weinig lezers van dit boek zullen dat níét hebben gedaan – heeft zich de volgende ochtend met een bonkend hoofd afgevraagd waarom we in hemelsnaam drinken. Het zou logischer zijn om het spul voorgoed te laten staan. Toch blijkt alcohol al sinds het begin van de mensheid onweerstaanbaar, zoals Mark Forsyth in dit vermakelijke boek laat zien. Drinken maakt ons lossier, brengt mensen samen, versterkt relaties en toont machtsverschillen. Het verzacht ellende, inspireert creativiteit en levert talloze sterke verhalen op. Ja, dronkenschap kan ook leiden tot geweld, ellende en hoofdpijn. Maar wat we er ook van vinden: alcohol is onderdeel van ons leven, onze samenleving en onze geschiedenis.

Ook in Nederland pimpelen we al eeuwenlang. Hollanders stonden er in het vroegmoderne Europa zelfs bekend om. Maaltijden binnen de gegoede klasse, zoals schuttersbanketten, gingen gepaard met bizarre hoeveelheden bier, wijn, brandewijn, likeur en jenever. De Duitse arts, alchemist en avonturier Johann Joachim Becher beschreef in 1669 een maaltijd in Amsterdam die duurde van twee uur 's middags tot twee uur 's nachts, rijkelijk begeleid door onder andere 'goeden, geweldig zwaren, Rijn-wijn'. De volgende dag noteerde hij in zijn dagboek dat zowel zijn hoofd als maag enigszins van streek waren.

Geen wonder: een Amsterdammer dronk in 1688 gemiddeld 85,6 liter wijn. En dat was nog niets vergeleken met de betaalbaardere volksdrank bier. Daarvan ging er per jaar 280 liter per persoon doorheen. Jong, oud, man, vrouw: iedereen dronk bier. Niet omdat het water vervuild was, zoals je veel hoort. Dat is een hardnekkige mythe. Er was schoon drinkwater te krijgen en dat dronk men ook wel – maar liever niet. Bier en wijn was voedzamer én lekkerder. Er werd overal gedronken. Thuis, in herbergen, weeshuizen en op

schepen, tijdens feesten, bruiloften, regeringsmaaltijden en diplomatieke diners. Zelfs op begrafenissen vloeiende de drank rijkelijk. Het werd gebruikelijk om na een begrafenis van pestslachtoffers een lijkmaal te organiseren met veel ‘leedbier’ en wijn. Die bijeenkomsten liepen dermate uit de hand dat de uitdrukking ‘uitvaart, zuipvaart’ in zwang raakte. In havens braken om de haverklap vechtpartijen uit tussen dronken matrozen, maar ook binnen gezinnen en op straat was drank vaak de bron van geweld. De rechtelijke archieven staan er vol mee.

Ook later bleef drank voor schandalen zorgen. Zo misdroeg een groepje Tachtigers – vernieuwers van de Nederlandse literatuur – zich in 1888 in Amsterdams luxerestaurant Maison Couturier. ‘Het maal begon om zeven uur en tegen twaalf uur geraakten sommigen der Heeren zo in feestvreugde, dat zij met den inventaris begonnen te werken en kraamschutten, kleeden, glazen en stoelen, benevens de Heeren heel hard door de kamer rolden, waarbij de heeren knechten met hun doodgraversgezichten groote oogen opzetten,’ beschreef een van de aanwezigen. Waarschijnlijk hadden de schrijvers zich gelaafd aan wijn, die inmiddels nog meer een elitedrank was geworden. Het gewone volk dronk vooral koffie en jenever, en bier – maar veel minder dan voorheen.

Na de Tweede Wereldoorlog dronk de gemiddelde Nederlander nog geen halve liter wijn per jaar meer. Inmiddels is dat opgelopen tot 22. In restaurants is de wijnkaart standaard geworden, op zonnige dagen zitten terrassen vol rosédrinkers en iets vieren zonder bubbels vinden we ongezellig. Er is weer een bloeiende biercultuur door de opkomst van microbrouwerijen, en cocktails zijn ook niet meer weg te denken. Hoewel er ook steeds meer aandacht is voor alcoholvrije alternatieven en de risico’s van drank, blijft alcohol stevig verankerd in onze samenleving.

Zoom je uit in tijd en ruimte, zoals Mark Forsyth deed, dan zie je dat drank en dronkenschap de mens hebben gevormd. Misschien klom een verre voorouder wel in de bomen om overrijpe – lees: alcoholhoudende – vruchten te bemachtigen. Misschien stapten jagers-verzamelaars zelfs over op landbouw om verzekerd te zijn van een vaste

voorraad bier. *Een kleine geschiedenis van dronkenschap* laat zien hoe (te veel) alcohol als een rode draad door de geschiedenis loopt: van Sumerische koningen en Egyptische feesten tot Griekse symposia en Bijbelse verhalen.

Aangeschoten monniken, ladderzatte Vikingen, benevelde cowboys, tipsy olifanten: ze komen allemaal voorbij in deze kleine, maar zeer vermakelijke geschiedenis. Een boek dat me niet alleen vaak deed grinniken, maar waar ik ook veel uit leerde.

Proost!

Charlotte Kleyn

INLEIDING

Ik vrees dat ik niet goed weet wat dronkenschap is. Dat is misschien een wat vreemde bekentenis van iemand die op het punt staat een boek over de geschiedenis van dronkenschap te schrijven, maar als zoiets pietluttigs als onwetendheid auteurs ervan zou weerhouden om iets te schrijven, dan zouden de boekwinkels leeg zijn. Ik heb natuurlijk wel enig idee wat ze is, want ik heb sinds de prille leeftijd van veertien jaar uitgebreid empirisch onderzoek naar het fenomeen gedaan. In veel opzichten zie ik mijzelf graag als een moderne versie van Sint-Augustinus, die zich het volgende afvroeg: ‘Wat nu is tijd? Als niemand mij dat vraagt, weet ik wat het is. Maar als ik het iemand wil uitleggen, weet ik het niet.’ Als je het woord ‘tijd’ hier vervangt door ‘drunkenschap’, dan heb je zo’n beetje mijn augustijnse definitie te pakken.

Ik weet het een en ander over de medische basisfeiten: een paar glazen gin-tonic zullen je reflexen ondermijnen; een tiental glazen zal je op bruuske wijze aan een eerdere lunch herinneren en je het lastig maken om rechtop te staan; een nog groter aantal glazen – een aantal dat ik liever niet wil onderzoeken – zal je ombrengen. Maar dat is niet wat we in de augustijnse zin van het woord over dronkenschap weten. Als een alien bij mij zou aanbellen en mij zou vragen waarom mensen op deze merkwaardige planeet alcohol blijven drinken, dan zou ik zeker niet antwoorden: ‘O, dat doen we om onze reflexen te ondermijnen, zodat we niet té goed in tafeltennis worden.’

Er is nog een ander cliché dat op dit punt vaak wat parmantig te berde wordt gebracht, namelijk dat alcohol onze remmingen verlaagt. Maar niets is minder waar. In aangeschoten toestand doe ik allerlei dingen die ik helemaal niet zou willen doen als ik nuchter ben. Ik praat

dan urenlang met mensen die ik in sobere toestand saai zou vinden. Ik herinner me dat ik ooit uit het raam van een flat in Camden Town hing en zwaaiend met een crucifix voorbijgangers opriep om berouw te tonen. Als ik nuchter ben, is dat niet iets wat ik nou eens graag zou willen doen maar niet durf.

Hoe het ook zij, sommige effecten van alcohol worden niet eens veroorzaakt door alcohol. Het is heel erg eenvoudig om mensen een alcoholvrij biertje te geven zonder erbij te zeggen dat er géén alcohol in zit. Vervolgens observeer je hoe ze het opdrinken en maak je aantekeningen. Sociologen doen dat voortdurend en de resultaten zijn eensluidend: ten eerste kun je een socioloog in een kroeg niet vertrouwen – je moet ze angstvallig in de gaten houden. Ten tweede: als je uit een cultuur stamt waarin alcohol bedoeld is om agressie op te wekken, dan word je agressief. Als je uit een cultuur stamt waarin alcohol geacht wordt religieuze gevoelens op te wekken, dan word je heel religieus. Je kunt dit zelfs per drinkgelag aanpassen. Als de geniepighe sociologen bekendmaken dat er onderzoek wordt gedaan naar het verband tussen sterke drank en libido, dan wordt iedereen wellustig; en als ze zeggen dat het om zingen gaat, barst men in luid gezang uit.

Mensen veranderen hun gedrag zelfs op basis van de soort drank die ze nuttigen. Hoewel het werkzame bestanddeel – ethanol – precies hetzelfde is, zullen mensen hun gedrag aanpassen aan de oorsprong en culturele associaties van het glaasje in kwestie. Engelsen worden na een paar pinten bier vaak erg agressief, maar als je ze wijn geeft (dat wordt geassocieerd met chicheid en Frankrijk) blijven ze beschaafd en welgemanierd en gaan ze in ernstige gevallen zelfs een alpinopet dragen. Er is een reden waarom we soms last hebben van bierzuipers, maar nooit van Camparivandalen.

Sommige mensen worden heel boos als je dit zegt. Ze blijven erbij dat alcohol allerlei gedrag veroorzaakt dat hen niet aanstaat – bijvoorbeeld gewelddadigheid. Als je erop wijst dat culturen waarin alcohol is verboden toch zeer gewelddadig zijn, willen ze daar niets van weten. Als ik erop wijs (en dat kan ik) dat ik veel meer drink dan de meeste

mensen, maar dat ik sinds mijn achtste (dus ver voordat ook maar één bedwelmend drankje mijn pacifistische lippen had beroerd) met niemand op de vuist ben gegaan, dan zeggen ze: ‘Oké, maar hoe zit het dan met andere mensen?’ Altijd die verdomde anderen – de ander is de hel. Maar de meeste mensen zijn in staat om tijdens een aangenaam diner de hele avond te drinken zonder de tafelgenoot aan hun rechterzijde neer te steken.

En in het onwaarschijnlijke geval dat je plotseling naar een ander tijdperk en een andere plek zou worden getransporteerd, zou een oude Egyptenaar waarschijnlijk zeer verbaasd zijn dat je níét drinkt om een visioen van de godin Hathor met haar leeuwenkop te krijgen – ‘Ik dacht dat iederéén dat deed!’ Een sjamaan uit de late steentijd zou zich afvragen waarom je al drinkend niet met jouw voorouders in contact treedt. En een lid van de Ethiopische Soeri-stam zou je vragen waarom je nog niet aan het werk bent gegaan, want dat is wat de Soeri doen als ze drinken – zoals het gezegde luidt, ‘Waar geen bier is, is geen werk.’ Overigens wordt zoiets ‘overgangsdrinken’ genoemd: het nuttigen van drank om de overgang van het ene naar het andere dagdeel te markeren. In Nederland drinken we omdat het werk erop zit, de Soeri doen het omdat ze er juist aan beginnen.

Om het anders te formuleren: toen Margaret Thatcher overleed, werd ze niet samen met al haar wijnglazen en haar winkelvoorraad aan drank begraven. Dat zouden we erg vreemd hebben gevonden. Maar wij zijn het die hierin het buitenbeentje zijn, de uitzondering. Want gedurende het grootste deel van de menselijke geschiedenis zijn politieke leiders begraven met alle spullen die je nodig hebt voor een stevig drinkgelag in het hiernamaals. De traditie gaat helemaal terug tot koning Midas, tot het vóórdynastische Egypte, tot de sjamanen van het oude China en – zeker weten – tot de geduchte Vikingen. Zelfs degenen die al lang geleden hun laatste adem hebben uitgeblazen, vinden het prettig om af en toe stomdronken te worden. Vraag het maar aan de leden van de Tiriki-stam in Kenia, die met dat doel bier uitgieten over de graven van hun voorouders.

Dronkenschap is bijna universeel. Vrijwel elke cultuur kent

haar favoriete drank. De enigen die er een beetje wars van waren (Noord-Amerikanen en Australiërs) zijn gekoloniseerd door volken die er juist dol op waren. En in elke tijd en op elke plek betekent dronkenschap weer iets anders. Ze kan een viering zijn, een ritueel, een excuus om met mensen op de vuist te gaan, een manier om besluiten te nemen of contracten te tekenen en nog duizend andere merkwaardige zaken. Als de oude Perzen een belangrijke politieke beslissing moesten nemen, bespraken ze de kwestie tweemaal: de eerste keer dronken, de tweede keer nuchter. Als ze beide keren tot dezelfde slotsom kwamen, gingen ze tot actie over.

Daar gaat dit boek over. Niet zozeer over de alcohol zelf, maar over dronkenschap en haar valkuilen en goden. Van de tijd van Ninkasi, de Sumerische godin van het bier, tot vierhonderd dronken konijntjes in Mexico. Maar voordat we beginnen, moet er nog wat duidelijk worden gemaakt. Ten eerste gaat het hier om een kóрте geschiedenis. Een complete geschiedenis van dronkenschap zou een volledige geschiedenis van de mensheid zijn en dus te veel papier vergen. In plaats daarvan heb ik ervoor gekozen bepaalde historische momenten te belichten en aan de hand daarvan te kijken hoe mensen zich een stuk in de kraag dronken. Hoe ging het er nu echt aan toe in een saloon in het Wilde Westen, in een middeleeuws *alehouse* in Engeland of bij een Oud-Grieks symposium? Als een Oud-Egyptisch meisje eens lekker wilde slempen, wat deed ze dan precies? Uiteraard is elke avond of nacht weer anders, maar het is toch mogelijk om een goed – zij het wat wazig – beeld te krijgen.

In geschiedenisboeken wordt ons vaak verteld dat deze of gene figuur dronken was, maar over de details van dat drankgebruik wordt verder niets gezegd. Waar werd er gedronken? Met wie? Op welk tijdstip? Drinken is altijd omgeven geweest door regeltjes, maar die worden zelden geboekstaafd. Zo kent iedereen in Groot-Britannië de ongeschreven regel dat je vóór het middaguur niet behoort te drinken, hoewel er enkele uitzonderingen zijn, zoals drinken op luchthavens en tijdens carnaval.

Maar te midden van alle regeltjes heerst een rebelse dronkenschap. De anarchist op de cocktailparty. Zij (ik denk dat het een zij is, zoals de meeste godinnen van de drank) is de enige die ik wil observeren. Idealiter wil ik haar arresteren en haar politiefoto maken, maar ik weet niet of dat wel mag. Maar ik zou dan wel enigszins een antwoord krijgen op de vraag van die nieuwsgierige alien: ‘Wat is dronkenschap nu precies?’

EVOLUTIE

Wij dienen te beseffen dat de wetten der Natuur
In het algemeen heel logisch zijn,
En dat daarin, om een of andere reden,
Alom een vorm van alcohol wordt gevonden.
Er zit alcohol in plant en boom,
Dus zal het oogmerk van de Natuur,
Daarin bestaan dat er ook, in redelijke mate,
Wat alcohol in de Mens aanwezig is.

— A.P. Herbert (1956)

Nog voordat wij mensen werden, waren we al drinkers. Alcohol ontstaat op natuurlijke wijze en heeft dat altijd al gedaan. Toen het leven ruim vier miljard jaar geleden begon, bestonden er eencellige microben die lustig in de oersoep rondzwommen en zich daarin tegoed deden aan eenvoudige suikers. Daarbij scheidden ze ethanol en kool-dioxide uit, dus in feite plasten ze bier.

Gelukkig ontwikkelde het leven zich verder en ontstonden er bomen en vruchten. Als je vruchten laat rotten, gaan ze op geheel natuurlijke wijze fermenteren. Bij fermentatie worden suikers en alcohol geproduceerd, waarna fruitvliegjes die lekkernij opsporen en opzuigen. Onbekend is of fruitvliegjes ook ‘dronken’ worden op een manier die wij mensen enigszins zouden herkennen – ze kunnen namelijk niet praten of autorijden of in gezang uitbarsten. Het enige wat we weten, is dat wanneer de romantische avances van een mannelijk fruitvliegje op wrede wijze worden afgewezen door een hautain fruitvliegvrouw, hij dan aanzienlijk meer alcohol gaat consumeren.

Het dierenrijk heeft de pech dat alcohol niet in voldoende grote

hoeveelheden in de natuur voorkomt om er echt een feestje mee te bouwen. Nou ja, heel af en toe dan. Voor de kust van Panama ligt een eilandje waar de mantelbrulaap zich tegoed kan doen aan de gevallen vruchten van de *Astrocaryum*-palmboom (met een alcoholpercentage van 4,5 procent). De apen worden eerst opgewonden, driest en lawaaiig, daarna slaperig en wankel; soms vallen ze uit een boom en verwonden zich daarbij. Rekening houdend met hun lichaamsgewicht komt hun alcoholconsumptie neer op het drinken van twee flessen wijn in een halfuur tijd. Maar dat is een zeldzaamheid. Voor de meeste dieren is er simpelweg niet genoeg drank voorhanden, tenzij je door een aardige wetenschapper wordt gevangen, in een laboratorium wordt ondergebracht en daar het spul krijgt toegediend.

Dronken dieren zijn vrij grappig en het is dus niet ondenkbaar dat wetenschappers die zich wijden aan het zorgvuldig opzetten van experimenten waaruit moet blijken hoe alcohol de hersenen en het gedrag van onze viervoetige neefjes beïnvloedt, binnenskamers heel wat af giechelen. Wat gebeurt er als je een rat een borrel geeft, of zelfs onbeperkte toegang tot alcohol? Wat gebeurt er als je een hele kolonie ratten gratis drank aanbiedt?

Welnu, het blijkt dat ze vrij beschaafd blijven, maar niet in het begin. De eerste paar dagen gaan ze een beetje los, maar daarna houden de meeste ratten het op twee drankjes per dag: eentje kort voor etens-tijd (wat de wetenschappers het ‘cocktailuurtje’ noemen) en eentje kort voor het slapengaan (het ‘slaapmutsje’). Om de drie à vier dagen neemt de alcoholconsumptie plotseling toe, wanneer alle ratten bijeenkomen voor een kleine rattenparty. Het klinkt allemaal heel idyllisch, en misschien zouden sommigen willen dat ze als rat waren geboren. Maar je moet wel twee dingen bedenken: ten eerste zijn niet alle ratten zo gelukkig dat ze in een laboratorium kunnen genieten van experimenten met gratis drank; en ten tweede zit er een schaduwzijde aan deze rattendronkenschap. Rattenkolonies hebben doorgaans een dominant mannetje, Koning Rat. En Koning Rat is van de blauwe knoop. De alcoholconsumptie is het hoogst bij mannetjes met de laagste sociale status. Zij drinken om zichzelf gerust te stellen en hun

zorgen te vergeten; het ziet er dus naar uit dat ze drinken omdat ze hebben gefaald in hun rattenleven.

Een van de grootste problemen als het gaat om het bestuderen van drinkgedrag bij dieren is het feit dat de dieren opgesloten zitten en door mensen worden gehanteerd. Dat levert ze zóveel stress op dat ze elk bedwelmend middeltje zullen innemen dat hun wordt aangeboden. Omgekeerd zou het ook zo werken, laten we eerlijk zijn. Als ik door een bende orang-oetans gevangen zou worden genomen, het bladerdak van Borneo in zou worden gesleurd en daar droge martini’s zou worden voorgezet, dan zou ik die waarschijnlijk meteen opdrinten – niet in de laatste plaats vanwege mijn hoogtevreze.

Dus moesten wetenschappers subtielere manieren bedenken om dieren alcohol te schenken zonder ze te alarmeren. Dat geldt vooral voor olifanten, want je wilt in geen geval een dronken olifant schrik aanjagen. Dan worden olifanten namelijk agressief. In 1985 wist een kudde olifanten binnen te dringen in een destilleerderij in India, en dat liep niet goed af. Het ging om 150 dikhuiden, die allemaal stomdronken werden. Sommige olifanten gingen behoorlijk tekeer: ze sloopten zeven betonnen gebouwen en verpletterden vijf mensen. Eén dronken olifant is al een probleem, maar 150 is een ware nachtmerrie.

Je kunt dit soort experimenten veel gecontroleerder uitvoeren in een wildreservaat. Zet een paar vaten bier in je pick-up, rijd naar de olifantenkudde, haal de deksels eraf en laat de dieren een paar flinke slokken nemen. Gewoonlijk volgt er wat geduw en getrek, waarbij de grotere stieren voordringen. Vervolgens zie je de olifanten wat wankel rondlopen en in slaap vallen. Grappig om te observeren, maar zelfs dat kan fout gaan. Een wetenschapper die een dominante stier een beetje té dronken liet worden, moest tussenbeide komen toen de aangeschoten olifant het opnam tegen een neushoorn. Olifanten vallen doorgaans geen neushoorns aan, maar door het bier worden ze overmoedig.

Veel veiliger is het om te experimenteren met mieren. Iemand bedacht ooit de hypothese dat mieren wachtwoorden gebruiken. Ze leven in kolonies en laten geen mieren uit andere kolonies binnen, dus is de vraag hoe ze weten wie bij welke kolonie hoort. De wachtwoord-

hypothese was een beetje vreemd maar wel populair bij excentrieke victoriaanse naturalisten, totdat ze in de jaren zeventig van de negentiende eeuw – na enig geëxperimenteer – volledig werd ontkracht door sir John Lubbock, de 1ste baron van Avebury:

Geopperd is dat Mieren uit verschillende nesten een of ander teken of wachtwoord hebben waaraan zij elkaar kunnen herkennen. Om dit te testen verdoofde ik enkele dieren. Eerst gebruikte ik daarvoor chloroform, maar dat werd ze fataal (...) en dus beschouwde ik deze test als onbevredigend. Ik besloot ze te bedwelmen, maar dat bleek minder eenvoudig dan ik had verwacht: geen van mijn Mieren wilde zich vrijwillig tot dronkenschap verlagen. Ik loste het probleem op door ze een paar tellen in whisky te dompelen. Ik nam 50 exemplaren – 25 uit het ene nest en 25 uit het andere – en maakte ze stomdronken. Ik markeerde alle Mieren met een stipje verf en plaatste ze op de tafel in de buurt van andere Mieren uit een van de nesten, die aan het foerageren waren. Zoals gebruikelijk werd de tafel omringd door een gracht met water, om te voorkomen dat ze zouden afdwalen. De Mieren die aan het foerageren waren, merkten de dronken gevoerde exemplaren al snel op. Ze leken tamelijk verbaasd te zijn hun kameraden in een dusdanig schandelijke toestand aan te treffen en wisten – net zomin als wij mensen – wat zij met deze dronkaards aan moesten. Maar om mijn verhaal kort te houden, droegen zij de dronken Mieren na een tijdje allemaal weg; de vreemdelingen werden naar de oever van de gracht meegenomen en in het water gegooid, hun vrienden werden naar het nest teruggebracht om daar in meer of mindere mate de roes van de sterke drank uit te slapen. Derhalve is het duidelijk dat zij hun vrienden herkennen, zelfs wanneer deze niet in staat zijn om enigerlei teken of wachtwoord te geven.

Dit klinkt misschien wat raar en oppervlakkig, maar de overeenkomsten tussen menselijke en dierlijke dronkenschap en de manier waarop twee- en veelvoeters elkaars gedragingen weerspiegelen, hebben wel degelijk invloed gehad op de grootste prestatie van de victoriaanse biologie. Charles Darwin vond dronken aapjes wel grappig. En dat zijn ze ook. Maar hij vond ook dat ze belangrijk waren. Hij was gefascineerd toen hij vernam hoe je een baviaan moest vangen:

Stamleden in het noordoosten van Afrika vangen wilde bavianen door ze vaten met daarin een sterk bier voor te zetten, zodat de apen dronken worden. [Een Duitse zoöloog] heeft enkele van deze dieren, die gevangen worden gehouden, in een dergelijke toestand gezien; en hij heeft op geestige wijze verslag gedaan van hun gedragingen en vreemde grimassen. De volgende ochtend waren de dieren zeer verstoord en ellendig; zij hielden hun kloppende koppen in beide handen en vertoonden een hoogst aandoenlijke gelaatsuitdrukking: als zij bier of wijn kregen voorgezet, wendden zij zich vol walging af, maar ze waren dol op het sap van citroenen. Nadat een Amerikaans slingerapje, een *Ateles*, dronken was gevoerd met brandy, hield het zich verre van die drank en was dus wijzer dan menig mens. Deze anekdotische feiten bewijzen hoe gelijksoortig de smaakzenuwen bij apen en mensen zijn.

Als mensen en apen hetzelfde reageren op een kater, zo meende Darwin, dan moesten ze wel aan elkaar verwant zijn. Het was niet zijn enige bewijs, maar het betekende wél het begin van zijn hypothese dat beide soorten primaten waren.

Het leidde ook tot de voorloper van een veel recentere theorie over onze dierlijke afkomst.

De 'dronken aap'-hypothese

Mensen zijn gemaakt om te drinken. En we zijn er verdraaid goed in. Beter dan enig andere diersoort, misschien afgezien van de vederstaart-

toepaja. Begin nooit aan een drinkwedstrijdje met vederstaarttoepaja's, en als je dat wél doet, negeer dan hun eis dat er bij het drinkduel rekening wordt gehouden met jouw veel hogere lichaamsgewicht. Ze kunnen namelijk zonder problemen negen glazen wijn innemen. Dat komt doordat ze tijdens hun evolutie hebben leren overleven op de gefermenteerde nectar van palmbomen. Na miljoenen jaren van natuurlijke selectie leven de kampioenen onder de toepaja's nu in de bomen van Maleisië.

Maar wij zijn niet anders. Ook wij hebben tijdens onze evolutie leren drinken. Tien miljoen jaar geleden klommen onze voorouders uit de bomen. Waarom ze dat deden, is niet helemaal duidelijk, maar het is goed mogelijk dat ze uit waren op die heerlijke, overrijpe vruchten die op de bosgrond te vinden waren. Die vruchten bevatten meer suiker – en meer alcohol. Dus ontwikkelden we een neus waarmee we alcohol van ver konden ruiken. De alcohol was het signaal dat ons naar de suiker voerde.

En dat brengt ons op het zogenaamde 'aperitiefeffect'. De smaak en geur van alcohol zetten ons aan tot eten. Als je daar even bij stilstaat, is dat heel vreemd, want alcohol bevat veel calorieën. Waarom zou het consumeren van calorieën je aanzetten tot het consumeren van nóg meer calorieën?

Je krijgt dan te horen dat een beetje gin-tonic de spijsvertering op gang brengt, maar dat is niet waar. Als de alcohol met een spuitje zou worden ingespoten, zou het effect precies hetzelfde zijn. Ook klopt het niet dat dronken eters gewoon de controle over zichzelf verliezen. Alcohol activeert in de hersenen een bepaald neuropeptide¹ dat je ongelooflijk hongerig maakt. Het gaat om hetzelfde stofje dat vrijkomt als je echt aan het verhongeren bent. Dat is heel erg logisch voor iemand die tien miljoen jaar geleden leefde. Je scharrelt wat rond op de bosgrond (en hebt misschien wat heimwee naar het bladerdak) en dan ruik je iets verrukkelijks: overrijpe vruchten. Je volgt de geur en vindt een grote meloen of iets dergelijks. Het is eigenlijk te veel om in één schranspartij op te eten, maar dat doe je toch – je kunt al die extra

¹ Het 'agoeti-gerelateerde peptide' (AgRP). Niet dat ik enig idee heb wat het is.

calorieën immers als vet opslaan en ze later weer verbranden. Dus is er nu sprake van positieve feedback: bij elke hap krijg je wat alcohol binnen, die in jouw hersenen het signaal activeert dat je nóg hongeriger maakt, waarna je dus nóg meer wilt eten. Zo'n 500.000 generaties later is het resultaat van dat alles dat jouw afstammeling uit de kroeg komt, naar huis slingert en dan besluit om zich tegoed te doen aan een broodje shoarma.

Maar laten we terugkeren naar tien miljoen jaar geleden. Alcohol heeft ons de weg naar voedsel gewezen en ervoor gezorgd dat we meer trek in voedsel kregen, maar nu moeten we die alcohol nog verwerken, anders worden we zélf voedsel; in sobere toestand is het al lastig genoeg om een prehistorisch roofdier van je af te slaan, maar als je ladderzat bent, is het bijna ondoenlijk om je een sabeltandtijger van het lijf te houden.

Dus nadat we eenmaal de smaak van alcohol te pakken hadden, moesten we – gedurende onze evolutie – een verwerkingsmechanisme ontwikkelen. Er is één heel specifieke genetische mutatie die tien miljoen jaar geleden optrad en ons in staat stelde om alcohol bijna zo efficiënt als de vederstaarttoepaja te verwerken. Het gaat om de aanmaak van een bepaald enzym² dat we begonnen te produceren. Mensen (of de voorouders van de mens) waren voortaan in staat om alle andere apen onder de tafel te drinken. Bij de moderne mens is maar liefst tien procent van het hele enzymapparaat in de lever gewijd aan het omzetten van alcohol in energie.

Maar er is nog een andere factor, die voor ons het belangrijkste is: hóe we drinken. Mensen drinken in sociaal verband. We laten de alcohol in de groep rondgaan. We worden allemaal spraakzaam en gezellig, en we vertellen aan willekeurige mensen dat ze onze allerbeste vrienden zijn, dat we van ze houden en zulke dingen meer. Het interessantste onderdeel van de 'dronken aap-hypothese' is dat dit alles door de evolutie is voorgeprogrammeerd. We genieten van alcohol omdat het de beloning is voor het consumeren van al die calorieën.

² 'Ethanol-actieve (klasse 4) alcoholdehydrogenase' (ADH4). Niet dat ik enig idee heb wat het is.

We delen die calorieën met anderen, omdat het voor apen logisch is om hun familie en groepsleden te voeden. We drinken samen omdat het bescherming biedt tegen roofdieren: een beschonken mens is een prooi, maar bij twintig beschonken mensen zal zelfs de hongrigste sabeltandtijger nog eens goed nadenken.

Dat laatste is het meest speculatieve onderdeel van de hypothese, maar wel behoorlijk overtuigend. Wij mensen vinden dat dronkenlappen erbij horen, en de ‘dronken aap-hypothese’ verklaart waarom. Ik moet er wel op wijzen dat niet alle biologen het hiermee eens zijn. Er zijn zelfs mensen die de hele evolutietheorie maar niks vinden en in plaats daarvan een goedwillende God hebben gecreëerd. Creationisten en evolutionisten hebben de onbeleefde neiging om met elkaar te ruziën, maar hun verschillende reizen monden uit op dezelfde bestemming. Beroemd is de observatie van Benjamin Franklin, een van de grondleggers van de Verenigde Staten, die in een brief opmerkte dat het bestaan van wijn ‘bewijst dat God ons liefheeft en zich erin verheugt ons gelukkig te zien’. In dezelfde brief leverde hij ook een belangrijk commentaar op de menselijke anatomie:

Om uw vroomheid en dankbaarheid jegens de Goddelijke Voorzienigheid nog sterker uit te drukken, dient u stil te staan bij de situering waarin God de elleboog heeft geplaatst. U moet weten dat van alle dieren die voorbestemd zijn om van de wateren op het aardoppervlak te drinken, de soorten die lange poten hebben tevens een lange nek hebben, zodat zij kunnen drinken zonder daarbij te hoeven neerknielen. Maar de mens, die is voorbestemd om wijn te drinken, is dusdanig geconstrueerd dat hij een glas kan heffen en het naar de mond kan brengen. Als zijn elleboog dichterbij de hand zou zijn geplaatst, zou de onderarm te kort zijn geweest om het glas naar de mond te brengen; en als de elleboog dichterbij de schouder zou zijn geplaatst, zou de onderarm zó lang zijn geweest dat als iemand een glas naar de mond zou willen brengen, hij zijn doel zou hebben gemist en het boven zijn hoofd zou hebben geheven.

De huidige situering van de elleboog stelt ons in staat om met gemak het glas te heffen en het direct naar de mond te brengen. Laten wij derhalve met het glas in de hand deze goedwillende wijsheid prijzen – en drinken!

Franklin stelde ook dat de Zondvloed bedoeld was om de mensheid te straffen voor het drinken van water, door ons in het goedje te verdrinken. Maar of je het nu bekijkt vanuit het standpunt van de schepping of de evolutie, de mens is ontworpen om te drinken.